

MUCİZENİN ‘BİLİMSEL YORUM’UNDA MEŞRUIYET KRİZİ

Şahin EFİL*

THE LEGITIMACY CRISIS IN THE ‘SCIENTIFIC INTERPRETATION’ OF MIRACLE

The intention of this study is to emphasize that describing the extraordinary order in the universe as a miracle is in accord with the basic argument of the Koran. Moreover, it claims that approaching the events, which the Koran reveals as miracle, like ordinary events by degrading them to the level of intellectual and scientific cognition brings with itself many scientific, philosophical, and epistemological problems.

Keywords: The fine-tuning, The object of faith, Science, Miracle

GİRİŞ

Genel olarak İslam düşüncesinin temel disiplinlerinden İslam felsefesi ve kelimada mucizenin nasıl ele alındığı ve bu konudaki tartışmalar konumuzun dışında kalmaktadır.¹ Mucizenin bilimsel açıklamasını yapanların genel yaklaşımını anlamak, yorumlamak ve değerlendirebilmek için öncelikle Kur’an’ı Kerim’de onun nasıl ele alındığını, etimolojik olarak bu kavramın hangi anlam örgüsüne ve alanına sahip olduğunu açıklamak gerekli gözükmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla, Kur’an’da doğrudan doğruya mucize sözcüğü geçmemekte, bunun

* Dr., Teaş Sitesi No: 99 Kolay-Bafra/Samsun, Tel: 362-5481042, (e-mail: sahinefil52@hotmail.com)

¹ İslam filozofları, mucizeyi olağanüstü durumları dile getiren bir fenomen olmaktan çok, onu bu evrenin normal akışı, düzeni içinde varolan ve bu şekilde işleyen bir olgu olarak görmektedirler. Geniş bilgi için bkz. İbn Rüşd, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*, (Çev. Kemal Işık-Mehmet Dağ), 19 Mayıs Üniv. Yay., Samsun 1986, s. 284 vd. Oysa Gazali, neden-sonuç (nedensellik) arasındaki ilişkinin zorunlu değil, mümkün olduğunu savunmaktadır. O, bunu yaparken, Tanrı’nın irade, kudret ve yaratıcı niteliklerini koruma yanında, özellikle de mucizeyi rasyonel bir temele oturtarak açıklamayı hedeflemektedir. Geniş bilgi için bkz. Gazali, *Filozofların Tutarsızlığı*, (Çev. Bekir Sadak), Ahsen Yay., İstanbul 2002, s. 181-192; Ayrıca bkz. Gazali, *İtikatta Orta Yol*, (Çev. Kemal Işık), A. Ü. İ. F. Yay., Ankara 1971, s. 71-73.

yerine burhan², beyyine³ ve sultânü'l mübîn⁴ gibi sözcükler yanında daha çok ayet sözcüğü kullanılmaktadır. Örneğin, “ ‘(Muhammed) Rabbinden bize birer mucize getirseydi ya’ dediler.”⁵ “Eğer onlara bir mucize gelirse, buna kesinlikle inanacaklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin ederler. De ki: Mucizeler Allah’ın katındadır.”⁶ “Haydi önceki peygamberler gibi o da bize bir mucize getirsin dediler.”⁷ Sayılarını çoğaltabileceğimiz bu ve benzeri ayetlerin orijinal metinlerinde geçen ayet kavramı, mucize anlamında kullanılmıştır.

Mucizenin mahiyetini anlamak için “ayet”in ne anlama geldiğine biraz daha yakından bakmak kaçınılmaz gözükmektedir. Buna göre, genel olarak ayet ne demektir ve Kur’an’da hangi anlamlarda kullanılmaktadır? Kur’an’ın müstakil cümlelerine ve kıyamet alametlerine ayet denildiği⁸ gibi, insanı inanca götüren ‘işaretlere’ de ayet denilmektedir.⁹ Daha da önemlisi, ayet, Allah’ın varlığına ve peygamberlerin doğruluğuna işaret eden bir delil ve bir mucizedir.¹⁰ Mucize, arapça kökenli bir kelime olup “aceze” sülasi kökünden türetilmiş if’al babının ismi fâilidir.¹¹ Sözlükte, “insanı aciz bırakan, güçsüz kılan, karşı konulmaz”¹² anlamlarına gelen mucizeyi, etimolojik olarak alışılmışın dışında, insan aklını şaşkınlık ve acz içinde bırakan olağanüstü durumların bir ifadesi ve işareti olarak anlamak yerinde olsa gerektir.¹³ Örneğin, Hz. Musa’nın asasıyla denizin yarılması,¹⁴ Hz. İbrahim’in ateşte yanmaması,¹⁵ Ashab-ı Kehf’in mağara serüveni,¹⁶ Hz.

² Nisa, 4/147; Mü’minûn, 23/117. Burhan, beyyine ve sultânü'l mübîn gibi tabirlerin başka kullanımı ve anlamları hakkında geniş bilgi için bkz. Durmuş Özbek, “Hârikülâde Olaylar”, *Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 7, Konya 1997, s. 178-179.

³ A’raf, 7/73; Hüd, 11/53, 63; Beyyine, 98/1, 4.

⁴ Duhân, 44/19; Zâriyât, 51/38.

⁵ Tâhâ, 20/133.

⁶ En’am, 6/109.

⁷ Enbiyâ, 21/5; Ayrıca benzer ayetler için bkz. Bakara, 2/118; İsrâ, 17/59; Kamer, 54/2; Fussilet, 41/15.

⁸ En’am, 6/158.

⁹ Bkz. Mehmet Aydın, *Din felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara 1992, s. 273.

¹⁰ Ayet veya mucize hakkında geniş bilgi için bkz. *İslam Ansiklopedisi*, “Mucize” mad., M. E. B. Yay., İstanbul 1978, VIII, s. 444-445. Bundan sonra bu kaynağa, kısaca İA olarak atıfta bulunulacaktır. Ayetin Kur’an’da Nübüvvetin doğruluğunu ispat eden bir delil olarak kullanılması ilk devir kelimacıları tarafından da sürdürülmüş, ancak sonraki dönemlerde onun yerine daha ziyade mucize terimi kullanılmıştır. Bkz. Bâkullânî, *el-Beyân* (nşr. Josef Maccarthy), Beyrut 1958, s. 31, 35.

¹¹ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arap*, Bulak, I. baskı, Mısır 1301/1883, c. VII, s. 236-237.

¹² Bkz. İA, VIII, s. 444.

¹³ Bkz. İsrâ, 17/59; Araf, 7/73; Maide, 5/114; Ayrıca bkz. Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu*, c. II, 12; Aydın, *Din Felsefesi*, s. 272 vd. Burada bir fikir vermesi açısından bazı kelimacıların mucizeyi nasıl tanımladıklarına ilişkin bir örnek vermek yararlı olabilir. Örneğin, Gazaliye göre mucize, Allah’ın, Peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin eliyle meydana getirdiği insanı hayrette bırakan olağanüstü bir hadisedir. Bkz. Gazali, *İtikatta Orta Yol*, s. 148; Krş. Bağdâdî, *Kitâbu Usûli’l-Din*, İstanbul 1928, s. 169.

¹⁴ Şuara, 26/63; Bakara, 2/50.

¹⁵ Enbiya, 21/69.

¹⁶ Kehf, 18/9-22.

İsa'nın babasız olarak doğması¹⁷ ve ölüleri diriltmesi,¹⁸ Belkıs'ın tahtının göz açıp kapayıncaya kadar Hz. Süleyman'a götürülmesi¹⁹ gibi sıra dışı olayların her biri birer *ayet*, diğer adıyla *mucizedir*.²⁰ Burada açıkça görüldüğü üzere, tabiat kanunlarından çok daha farklı, belki onlara ters düşen ve onların üstünde mahiyete sahip olan bir olaylar dizgesi söz konusu edilmektedir. Ancak insanı inanca götüren beşeri düzlemdeki 'işaretler' (âyât) de bu bağlamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla mucize, ilahi kudret tarafından gerçekleştirilen ve olağanüstü durumları gösteren, hem doğrudan doğruya bu evrendeki düzeni anlatan, hem de tabiat kanunlarını aşan bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

1. 'HASSAS DÜZEN'İN METAFİZİKSEL AÇILIMI OLARAK MUCİZE

Mucize teriminin anlamlarından birisi, bu evrendeki fiziksel yasaların varlığını ve özellikle oradaki düzeni anlatmak için kullanılmıştır. Nitekim, Newton ve Einstein'a göre, "âlemin bizatihi anlaşılabilirliği 'mücizevi' bir karakterdedir. En büyük mucize, ... âlemde bu derece yüksek bir nizamın görülmesidir."²¹ Acaba mucizenin bu şekilde algılanması ve yorumlanması Kur'an'ın ruhuna ve esprisine uygun mudur? Bu, mucizenin özgül anlamını göz ardı ederek onu basite irca etmek demek değil midir? Ya da böyle bir sav, bir Kur'an terminolojisi olan mucizeyi (ayet) bilimsel bir terminoloji gibi görmek, bunları birbirine karıştırmak veya indirgemek anlamına gelmez mi?

Bu ve benzeri sorulara cevap vermeden önce, bunlara bir basamak ve bir temel sayılabilecek ve mucizevi olarak telakki edilen bu evrendeki düzene daha ziyade son on yıllar boyunca yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular ışığında ana çizgileriyle göz atmak gerekli gözükmektedir. Bilim adamları, son yirmi otuz yıl boyunca, evrende insan yaşamına imkan verecek oldukça kompleks ve hassas bazı *özel şartların* varolduğunu keşfettiler.²² Doğanın temel kuvvetleri (çekim kuvveti, elektromanyetik kuvvet, zayıf ve güçlü çekirdek kuvvetleri), parçacık kütleleri, evrenin genişleme oranı ve başka birçok şey, evrende şuurlu ve canlı hayatı meydana getirmek için çok hassas bir biçimde ayarlanmış

¹⁷ Meryem, 19/16-21.

¹⁸ Al-i İmran, 3/49.

¹⁹ Neml, 27/38-44.

²⁰ Mucizenin hadislerde nasıl ele alındığına, özellikle Hz. Peygamberin mucize gösterip göstermediğine ilişkin konulardaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. M. Hayri Kirbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ankara 2002, s. 341-345.

²¹ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 272; Newton'a göre, "Evrensel düzen, Tanrı'nın kusursuz yaratışının dıştan görünen yansımasıydı." Einstein'a göre ise, "Tanrı evrensel düzeni temsil etmektedir." Bkz. Corey S. Powell, *Denklemdaki Tanrı*, (Çev. Nafiz Güder), Dharma Yay., İstanbul 2004, s. 39, 53. Ayrıca Fransız düşünür Roger Garaudy'nin de benzer düşüncelere sahip olduğunu görmek için bkz. *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, (Çev. Cemal Aydın), Pınar Yay., İstanbul 1990, s. 85.

²² William L. Craig, *The Theological Argument and The Anthropic Principle, The Logic of Rational Theism Exploratory Essays*, (ed. W.L.Craig, McLeod Mark S), Edwin Mellen Press, Lewiston, 1990, s. 128, vurgu bize ait.

olması bir çok bilim adamını etkilemiştir.²³ Söz konusu özel şartlar, modern bilimde “kozmetik uyuşumlar” olarak da bilinmektedir. Bu uyuşumlar, evrenin başlangıç şartlarının seçiminin ve temel fiziksel sabitlerin değerlerinin, insanın yaşamına izin vermek için son derece hassas dengede ayarlandığını ifade etmektedir.²⁴ Örneğin, eğer temel sabitler olduğundan biraz daha farklı değerlere sahip olsaydı, başta karbon olmak üzere bir çok element olmadığı için biz de olmazdık.²⁵ “Büyük patlamadan bir saniye sonraki genişleme hızı, yalnızca yüz bin milyarda bir oranında az olsaydı bile, evren daha bugünkü büyüklüğüne erişmeden çökmüş olurdu.”²⁶ Bir hidrojen atomu yeryüzünde nasılsa, uzak bir yıldızda da aynıdır, aynı hacim, kütle ve iç elektrik yüklerine sahiptir. Elektromanyetik ve çekim kuvvetlerinde çok küçük bir değişiklik olması halinde, başta güneş olmak üzere sabit yıldızların hemen hiçbiri oluşamazdı. Atom-altı yapılardan nötron ile proton arasındaki kütle farkı, elektronun kütlesinin yaklaşık iki katı olmasaydı, bu durumda hiçbir kimyasal etkileşim olmayacaktı.²⁷ Çekim kuvveti, iyi ayarlanmamış olsaydı, yıldızlar ve gezegenler oluşamaz, yıldızların çok uzun bir süre yanması mümkün olmazdı. Eğer nükleer zayıf kuvvet, bugün olduğundan birazcık güçlü olsaydı, bu durum büyük patlamanın hidrojenin tamamını yakıp helyuma dönüştürmesiyle sonuçlanır; su ve sabit yıldızlar oluşamazdı.²⁸ Son çözümlemede, eğer kozmik uyuşumların ve temel sabitlerin herhangi birinde çok küçük bir değişiklik olsaydı, mevcut denge altüst olur, hayatın varlığı ve varlığını sürdürmesi mümkün olmazdı.²⁹ Sayısını çoğaltabileceğimiz bu örnekler, kozmik uyuşumların, hem evrendeki olağandışı düzenin oluşmasında hem de bu düzenin evrendeki canlıların, özellikle de insanın varolmasında ve varolduktan sonra yaşamını sürdürmesinde ne denli gerekli ve kaçınılmaz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kozmik uyuşumlar, temel parametreler, evrenin başlangıç koşullarının seçimi ve fiziksel yasalar, bilim adamı ve düşünürleri bu evrenin olağanüstü hassas dengeye (kozmetik düzen) veya düzene sahip olduğu sonucuna götürmüştür. Burada sözü edilen *hassas denge*, makro (bütün gezegen, yıldız ve galaksilerde) ve mikro ölçeklerde (atomik yapılarda, yani proton, nötron ve elektronlarda), bir bakıma evrenin tamamında görülen ve gözlemlenen olağanüstü düzeni dile getiren bir ifadedir. Dolayısıyla hassas denge, sadece evrenin belli bir bölgesinde

²³ John Leslie, "Creation Stories, Religious and Atheistic", *International Journal for Philosophy of Religion*, vol. 34, No: 2, London, October, 1993, s. 67.

²⁴ John Leslie, *Universes*, Routledge, London-New York, 1989, s. 27.

²⁵ John .D. Barrow, *Evrenin Kökeni*, (Çev. Sinem Gül), Varlık Yay., İstanbul, 1996, s. 127.

²⁶ Stephen W. Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, (Çev. S. Say, M. Uraz), Milliyet Yay., İstanbul, 1991, s. 133.

²⁷ Paul Davies, *Tanrı ve Yeni Fizik*, (Çev. Murat Temelli), İm Yay., İstanbul, tarihsiz, s. 355-358.

²⁸ Bu konuda başka örnekler için bkz. Leslie, *Universes*, s. 3 vd.; Ayrıca bkz. John Leslie, "III. Anthropic Principle, World Ensemble, Design", *American Philosophical Quarterly*, vol., 9, no. 2, April, 1982, s. 141 vd

²⁹ Craig, a. g. m., s. 128; Leslie, "Creation Stories", s. 67 vd.

veya yerinde görülen düzeni dile getiren bir tabir olmanın ötesinde bir anlam örgüsüne ve genişliğine sahiptir. Bu düzen ile insanın varolması ve varlığını devam ettirmesi arasında kurulan sıkı ilişki, aynı zamanda bu evren ile insan arasında da çok sıkı bir ilişki olduğunu, hatta evrenin ve evrendeki bütün oluşumların sadece insan için düzenlendiğini dile getiren bilimsel ve kozmolojik bir veri olması çok daha dikkat çekici gözükmektedir. Bu, aynı zamanda üç büyük ilahi dinin Tanrı-evren-insan ilişkisi bağlamında dile getirdiği ilahi hedeflere dönük işlevsellik anlayışı ile de büyük bir uyum ve paralellik göstermektedir. Daha doğrusu, evrenin ve evrendeki bütün oluşumların sadece insana dönük olarak düzenlendiğine ilişkin bilimsel verilerle teizmin asırlardır dile getirmekte olduğu insanı temel alan ve bu evrenin onun ahlaki hedeflerine uygun olarak yaratıldığı ve düzenlendiği gerçeği ile ortak bir paydada buluşması, daha güçlü ve etkin bir biçimde insanın bu evrendeki düzenden hareketle kendine inanca giden bir yol bulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Günlük dilde mucize, *fiziksel kanunlardan ya da düzenden ayrılmayı* ifade ederken³⁰, yukarıda değinildiği gibi, bazı bilim adamı ve düşünürler onu bizzat bu düzeni anlatmak ve açıklamak için kullanmıştır. Ancak konunun başında tanımını verilen ve Kur'an'da ayet teriminin, 'insanı inanca götüren işaretler' şeklindeki tanımına bakıldığında, mucizenin fiziksel yasaların varlığını ve evrendeki hassas düzeni anlatmak için kullanılması, Kur'an'ın *espirisine* oldukça uygun gözükmektedir.³¹ Bilindiği gibi, insanı inanca götüren sayısız yollar vardır; işte bunlardan birisi, belki de en önemlisi evrendeki olağanüstü hassas düzen olsa gerektir. Buna göre, söz konusu düzenden inanca giden yol da mucizenin temel işlevi bakımından son derece ciddiye alınması gereken bir yol olarak gözükmektedir. Çünkü orada insanı inanca götüren yolun dayanakları, işaretleri, felsefi bir tabirle söyleyecek olursak *a posteriori* bir zemin oluşturmaktadır. Burada söz konusu edilen yola, diğer bir deyişle, evrendeki düzene, Kur'an'ın tabiriyle *âfaktaki* ayetler³² demek daha doğru olsa gerektir. Bunu söylerken elbette herkesin evrenin düzenine bakarak, bilimsel ve kozmolojik verilerden hareketle iman ettiğini ya da iman etmesi gerektiğini söylemek istemiyoruz; vurgulamaya çalıştığımız şey, evrendeki hassas düzenin insanı inanca götürmede üstlendiği rolün küçümsenemeyeceği, böyle bir yolun olduğu, bazı insanların, belki buradan kendisine inanca götürebilecek bir yol açabileceği, hatta açması gerektiği ve özellikle de bunun mucize ile olan muhtemel ilişkisidir.

³⁰ Bkz. Alastair McKINNON, "Mucize", (Çev. Mustafa Akçay), *Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 6, Sakarya 2002, s. 209; Ayrıca mucizenin tanımı hakkında geniş bilgi için bkz. Özbek, a. g. m., s. 179 vd.

³¹ Krş. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 272-273.

³² Bkz. Yunus, 10/31; Mülk, 67/3-4.

Bu evren, “hassas düzenli bir sistemdir, onun farklı şekilleri ve görünüşleri aklı bir hesaplama ile belirlenebilir...bu düzen, bizim kavrayışımıza açıktır.”³³ Evrendeki bu hassas düzen ve onun kavrayışımıza açık olması, bilimin de varoluşsal temelini oluşturmaktadır. Biz ancak düzenli olan, anlaşılabilen ve tekrar eden olguların bilgisine ulaşabiliriz.³⁴ Bu düzeni, ayrıntılı bir biçimde inceleyen ve sorgulayan bilim adamı, oradan hareketle inanca giden bir yol bulabilir. Evrendeki düzen, bilgi düzeyi ne olursa olsun, şu veya bu şekilde herkese hitap etmektedir. İnsanlar, kendi kültürel ve birikimsel seviyelerine uygun olarak bu ayetleri okuyabilir ve oradan kendilerine göre inanca giden bir yol bulabilir ya da mevcut inancını daha da pekiştirebilir. Nitekim, Kur’an’da bu bağlamda düşünülebilecek ve dikkate alınabilecek ayetlerden bazıları şöyledir: “...Rahman’ın yaratmasında bir düzensizlik bulamasın. Gözünü bir çevir bak, bir çatlak görebilir misin? Tekrar tekrar çevir bak, gözün yorgun ve bitkin olarak umduğunu bulamadan geri döner.”³⁵ “Her işi, düzenleyen kimdir?”³⁶ Göklerdeki ve yerdeki şaşmaz düzen, her kesimden insanlar tarafından çıplak gözle görülebilecek kadar açık ve anlaşılabilir. Sağduyu sahibi her insan için bu evren ve orada varolan ve sistematik bir düzen içinde akıp giden pek çok şey bir ayet ya da mucizedir. Bilimsel araştırmaların ve orada kullanılan araç ve gereçlerin gelişimiyle birlikte, sözü edilen düzen çok daha ayrıntılı bir biçimde incelenmiş, Kur’an’ın tabiriyle “Rahman’ın yaratmasında bir düzensizlik” olmadığı daha yakından görülmüş, belki bundan sonra da görülmeye devam edecektir.

İşte mucizevi karaktere sahip olan ve insanı büyüleyen evrendeki bu düzendir. Dolayısıyla “bilim adamı, üzerinde ayrıntılı olarak durduğu ‘parça’dan gözlerini ayırıp kainatın ‘bütünlüğü’ üzerinde düşünmeye başlayınca, yani bir çeşit ‘metafizik’ yapmaya koyulunca, iman konusu da bir fikrî problem olarak karşısına çıkar.”³⁷ Bu, ne bir temennî ne de muhtemel bir varsayımdır, sadece gerçekleri dile getiren bir realitedir. Nitekim, buna Isaac Newton, Albert Einstein, Freeman Dyson³⁸, Paul Davies³⁹, John Polkinghorne⁴⁰ gibi bilim adamlarını örnek gösterebiliriz. Onlar, bir bilim adamı veya fizikçi olarak evrendeki hassas düzeni incelerken, aynı zamanda oradan hareketle metafizik yapmak durumunda kal-

³³ W. R. Sorley, “Kozmolojik Delil”, (Çev. Şahin Efil), *tabula rasa*, Yıl 3, Sayı 9, Eylül-Aralık, Isparta 2003, s. 130, 133.

³⁴ Bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 271.

³⁵ Mülk, 67/3-4.

³⁶ Yunus, 10/31.

³⁷ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 271.

³⁸ Freeman Dyson, *Disturbing the Universe*, Harper&Row Puplichers, New York, 1979, s. 250, 252.

³⁹ Paul Davies’in *Tanrı ve Yeni Fizik* kitabı bir bütün olarak bir bilim adamının evrendeki düzenden hareketle nasıl metafizik yaptığının ve iman problemiyle karşı karşıya kaldığının örnekleriyle doludur.

⁴⁰ O, bir fizikçi olmasına rağmen, bir nevi metafizik yapmış ve bir teolog gibi davranmıştır. Bkz. John Polkinghorne, *Bilimin Ötesi*, (Çev.Ersan Devrim), Evrim Yay., İstanbul, 2001, s. 124 vd.

mışlar ve egzistansiyel bir sorgulama sürecine girmişlerdir. Nitekim, onlardan birisinin dile getirdiği şu sözler -tartışma götürmekle birlikte- bunu göstermektedir: “Carip görülebilir, ama bana göre bilim, Tanrı’ya ulaşmada dinden daha kesin bir yol sunar.”⁴¹ Ancak böyle bir yaklaşım, bize mucizeyi bilimsel bir olgu gibi görme ve ele alma hakkını vermeyeceği gibi bilimsel gerçekleri de dini bir hadise veya kavram gibi görme hakkını vermez. Bilim, bu düzeni bilimsel bir olgu olarak ele almakta ve oradan hareketle bu evrenin nasıl işlediğini ortaya koyan fiziksel yasaları tespit etmeye çalışmakta; Kur’an da, evrendeki bu şaşırtıcı düzeni “ayet” veya mucize olarak nitelendirmekte, bunu insanı inanca götüren bir işaret ve yol olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla inanan insan da (bu bir bilim adamı olabileceği gibi sıradan bir insan da olabilir) bu düzeni metafiziksel bir sığrama yapmak için kullanabilmektedir. Dikkat edilecek olursa, burada hem din (Kur’an) hem de bilim aynı şey üzerinde durmakta (yani düzen); ancak, o şeyi her ikisi de farklı bağlamda ele almakta ve birbirinden oldukça farklı bir amaç için kullanmaktadır. Nitekim, bir düşünürümüz haklı olarak “Bilimsel bir gözlemin konusu olan, bilimsel olgular ve ilişkileri, aynı zamanda kutsal, Tanrısal bir varlığın eyleminin ayetleri, işaretleri, böyle bir varlığın evren ve doğa üzerindeki ilgisine delalet eden işaretler olarak almak mümkün”dür demektedir ve bunu “bu bakış açısının bilimsel bir bakış açısı olmadığını önceden bilmek ve kabul etmek şartı”na bağlamakta ve “bunda hiçbir mahzur” görmemektedir.⁴² Dolayısıyla Kur’an, temelde ay, güneş, yıldızlar ve bu evrenin düzen ve ahenginden bahsetmeyi amaçlamamakta, aksine bunları bir tür ayet ve işaret kabul ederek, o söylemi başka bir söyleme dönüştürmeyi amaç edinmiş olmaktadır.⁴³ O halde, Kur’an, söz konusu hassas düzeni salt amaçsal bir format içinde kullanırken, bilim de meseleye salt bilimsel bir olgu olarak bakmakta, dini/metafiziksel bir amaç gütmemektedir. Dolayısıyla ana hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız evrendeki hassas düzen için “mucize” nitelemesinin kullanılması, hem onun tanımına uygun olması hem de Kur’an’ın söz konusu düzeni ayet olarak telakki etmesi nedeniyle oldukça yerinde olsa gerektir.

2. MUCİZENİN PARADOKSAL YORUMU: ‘BİLİMSEL MUCİZE’ (!)

Mucizenin olağanüstü durumları gösteren aşkın boyutunu veya tabiat kanunlarını aşan yönünü basite irca etmenin, sıradanlaştırmanın ve bilimsel yorumunu yapmanın ne gibi sorunları beraberinde getirebileceğini tespit edip soru-

⁴¹ Davies, a. g. e., s. 13.

⁴² Ahmet Arslan, “Değişim Sürecinde İnanç-Bilim İlişkisi”, *İslami Araştırmalar*, Sayı: 1-2, Ankara 1998, c. 11, s. 23.

⁴³ Mehmet S. Aydın, “Değişim sürecinde; İnanç-Bilim İlişkisi”, *İslami Araştırmalar*, Sayı: 1-2, Ankara, 1998, c.11, s. 8-9; Din dili ve bu konudaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yayınları, Kayseri, 1995; Ayrıca bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 112-131.

lamak bilim ve din gibi birbirinden farklı iki disiplin adına hayatî bir önem taşımaktadır.

Bazı düşünörlere göre, Kur'an'ı Kerim'de dile getirilen denizin yarılması olayına⁴⁴ Hz. Musa'nın esasını denize vurduğu anda dünyanın yakınından geçmekte olan bir gök cismi veya onun çekim gücü sebep olmuştur.⁴⁵ Hemen belirtelim ki, bilimsel olarak böyle bir olayın olmasına imkan yoktur; çünkü, "Evrensel Gravitasyon Teorisi çerçevesi içinde bir gök cismi suları tümüyle ancak belirli bir yöne çekebilir ve asla suları, ortasında bir yol kalacak şekilde, ikiye ayıramaz."⁴⁶ Temel dayanaklarına bakılacak olursa, bu tip yorumlar, din (Kur'an) ve bilimin doğasına aykırı olduğu gibi doğal da değildir, zorlama yorumlardır.

Sebe Melikesi Belkıs'ın tahtının göz açıp kapayıncaya kadar Hz. Süleyman'a götürölmesi olayı,⁴⁷ bazı Kur'an yorumcuları ve düşünörlerce ışınlama yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır.⁴⁸ Aynı şekilde yorumlanmaya ve açıklanmaya çalışılan bir başka mucize de Hz. İsa'nın babasız olarak doğmasıdır. Yazdığı eserlerin bilimsel olup olmadığı tartışması bir yana, onlardan birisi, "Cebrail'in, Mer-yem'i ışınlaması yahut ona bilmediğimiz bir etki yapması"nı "bilimsel mucize" olarak anlamakta ve yorumlamaktadır.⁴⁹ Modern bilimde bu şekilde işleyen bir fiziksel süreç yoktur; bu olsa olsa, bilim-kurgu romanlarına veya filmlerine dayanan bir fantezidir.⁵⁰ Bu bağlamda, epistemolojik olarak bu tip konularda söz söyleyenler ve yazıp çizenler, öyle görünüyor ki, ne din ne de bilim hakkında yeterli bilgi ve malumat sahibidirler. Çünkü hem bilimselliği olmayan bir konu bilimsel bir konu gibi algılanmış ve takdim edilmiş, hem de din ve metafizik ile hiç ilgisi olmayan ışınlama meselesi, dini veya teolojik bir mesele gibi açıklanmıştır. Daha da kötüsü, ortada hiçbir gerçekliği olmayan bir şeyi (ışınlama) kullanarak, mucize gibi aşkın bir meselenin açıklanmaya çalışılmasıdır. Diğer taraftan, bilimsel gerçekliği olmayan ışınlama olayının 'bilimsel mucize' olarak sunulması, özü itibarıyla hem bilime hem de Kur'an'a aykırıdır. Mucizenin bilimseli, sosyal olmaz; mucize, mucizedir. O, bütünüyle dini bağlamda kullanılan ve anlam kazanan bir sözcüktür. Bilim ise, çok daha farklı bir alanı ifade eder. Dolayısıyla burada bilim

⁴⁴ Bakara, 2/50.

⁴⁵ Bkz. Ahmet Yüksel Özemre, *Kur'an'ı Kerim ve Tabiat İlimleri: Tenkidi Bir Yaklaşım*, Furkan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 81.

⁴⁶ Özemre, a. g. e., s. 81; Newton'un genel çekim yasası hakkında geniş bilgi için bkz. İlya Prigogine ve Isabelle Stengers, *Kaostan Düzene* (Çev. Senai Demirci), İz Yay., İstanbul 1996, s. 91-96.

⁴⁷ Bkz. Neml, 27/38-44.

⁴⁸ Özemre, a. g. e., s. 82.

⁴⁹ Bkz. Haluk Nurbaki, *Kur'an'ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, TDV Yay., Ankara 1996, s. 335; Aynı şekilde Ahmet Hulusi müstear ismini kullanan bir zat (söylediği sözlerin ve kaleme aldığı eserlerin bilimselliği tartışılabilir) kendince cinleri mikrodalga, melekleri de kuantum teorisine göre açıklama cihetine giderek iki önemli Kur'an teriminin sözde bilimsel ve mucizevi yorumunu yapmaya çalışarak indirgemeciliğin bir başka örneğini sunmaktadır. Bkz. Ahmet Hulusi, "Çağdaş İslam Yorumcusu", (Haz. Hulki Cevizoglu), *Ceviz Kabuđu*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s. 285, 302-303.

⁵⁰ Özemre, a. g. e., s. 82.

kavramının mucize kavramını nitelemesi, kendi içinde çelişkili ve tutarsız bir mahiyet arz etmektedir.

Hz. İsa'nın "babasız doğuş mucizesini kavrayabilmek için, çağımız insan biyolojisini çok iyi anlama"mız⁵¹ gerektiği iddiasının (!) bizi mantıksal olarak götürdüğü açmaz, mucizenin anlaşılması ve açıklanmasının ancak bilimsel bilgilere bağlı olarak mümkün olabileceğidir. Başka bir deyişle, bu anlayışa göre, Kur'an'da dile getirilen mucizeler, vuku buldukları dönemde ya hiç anlaşılmamış ya da çok az anlaşılabilmiştir, oysa bugün bunlar bilimsel gelişmeler ışığında gayet kolay bir şekilde kavranabilmektedir. (!) Bu durumda, bu olay, o günün insanı için pek bir anlam ifade etmemekle birlikte, yeterli düzeyde biyoloji bilmek şartıyla bugünün insanı için çok şey ifade etmektedir. Hz. İsa başta olmak üzere, onun babasız doğumuna şahit olanlar, ne modern biyolojiden ne de fizik ve kozmolojiden haberleri vardı. Kaldı ki, böyle bir hadisenin gerçekliğini kavramak için biyolojiye ya da başka bir bilim dalına gerek olmadığını burada hatırlatmak gereksiz bir çaba olur. Dolayısıyla 'Hz. İsa'nın babasız doğuş mucizesini anlamak için modern biyoloji bilmek gerekir' savı, mucizeyi tamamen işlevsiz hale getirmekte ve Kur'an'ın temel esprisine hiçbir şekilde uymamaktadır.

Mûcizenin bilimsel yorumcularına göre, "Kur'an'ın ayetleri, ilmi gelişmelerle açıklık kazanmakta, ayetlerin hikmetleri ve Kur'an'ın mûcizevi yönü daha iyi anlaşılacaktır."⁵² Yine, ilmî Tefsirin⁵³ en büyük temsilcisi olarak kabul edilen Şeyh Tantavî Cevherî, "Kafir olanlar görmüyorlar mı ki, göklerle yer bitişik bir halde iken, biz onları birbirinden ayırdık" ayetine dayanarak özetle şu yorumu yapar: Kur'an, asırlarca önce yer ve göğün bitişik olduğunu ve sonra bunların birbirinden ayrıldığını söylemektedir. Bu durum, ancak modern bilimin gelişmesiyle açıklığa kavuşabilmiştir, bu bir mucizedir.⁵⁴ Böyle bir yaklaşım hem Kur'an'ın evrenselliği ve özü ile hem de pratik olarak tarihî bilgilerle çeliştiği için kabul edilmesi mümkün değildir. Böyle bir karşılaştırma yapmanın doğru olup

⁵¹ Nurbaki, a. g. e., s. 333.

⁵² Ahmet Yüksel Özemre, "Modernist Akım İçinde Kur'an tefsiri", *Bilgi ve Hikmet*, sayı: 11, İstanbul, Yaz-1995, s. 140; Hüseyin Atay, "Modern İlim ve Kur'an'ı Kerim İlişkisinde Metod", *İzâfiyet Teorisi ve Kur'an İlkeleri: İslam ve Çağdaş Bilim*, Aydın Matbaası, Ankara, 1979, s. 14.

⁵³ İlmî Tefsir tabiri, Kur'an'ın hem dini konuları ihtiva ettiğini hem de ondan bir çok bilimsel ve felsefî görüşlerin çıkarılabileceğini, orada bütün ilimlerin olduğunu savunan tefsir türünü ifade etmektedir. Bkz. Emin el-Hûlî, *Tefsir ve Tefsir'de Edebî Tefsir Metodu*, (Çev. Mevlüt Güngör), *İslami Araştırmalar*, Ankara, 1988, II, s. 6-7; Bu konudaki tartışmalar hakkında özlü ve yararlı bilgiler için bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s. 303-311;

⁵⁴ Söz konusu ayet Enbiya suresinin 30. ayetidir. Benzer örnekler için bkz. Cerrahoğlu, a. g. e., s. 306-308. Bazı Kur'an yorumcularına göre, "Güneş, Ay bir hesaba bağlıdır." (Rahman, 5) Ve "Gökyüzünü, O, yükseklerle kaldırdı. Ve ölçüyü kurdu" (Rahman, 7) gibi ayetlerin hikmetleri, bugünkü bilimsel gelişmeler doğrultusunda anlaşılabilir. Bkz. Emrullah Yüksel, "Evrenbilimine İlişkin Bazı Kur'an Öğretileri", *İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 2, İstanbul 2000, s. 12. Başka bazı Kur'an yorumcularına göre ise, metin içinde üzerinde durduğumuz Mülk suresinin 3-4. ayetlerinin ancak modern bilimsel gelişmeler doğrultusunda anlaşılabilirliğini iddia etmektedir. Bkz. Atay, a. g. m., s. 17.

olmadığı tartışması bir yana, başta bu ayetlerin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber olmak üzere sahabîler, ne bir mütehassıs ne de bir bilim adamıydı. Bu durumda bu ayetlerin onlar tarafından anlaşılmadığı nasıl iddia edilebilir?

Görelilik kuramlarını ve onların ihtiva ettiği bilimsel gerçekleri Kur'an'ı Kerim, bize bundan ön dört asır önce haber vermiştir. Bir çok bilimsel gerçekleri genel görelilik kuramı açıklayamadığı halde, Kur'an, onların doğru açıklamasını ve yorumunu çok daha önce yapmıştır.⁵⁵ Elbette ki, bilimsel bir teoriden bilim adına bile olsa, her şeyin açıklamasını beklemek doğru değildir. Bilindiği gibi, genel görelilik teorisi, gezegenler, yıldızlar ve galaksiler gibi büyük ölçekli yapıları ve evrenin genişlediğini gayet başarılı bir şekilde açıklayabilirken,⁵⁶ atom ve atom-altı dünya ise, kuantum mekaniği tarafından oldukça başarılı bir biçimde açıklanabilmektedir.⁵⁷ Bu anlayışa göre, asırlarca önce Kur'an'ın haber verdiği bazı bilimsel konuların bugün gerçekleşmiş olması, oradaki bilgilerin deneysel ve gözlemsel olarak doğrulanmasına neden olmuş, böylece Kur'an'ın mucizevî bir kitap olduğu açık bir biçimde ortaya çıkmıştır.(!) Bu yaklaşımı benimseyenlerin göremediği ya da görmek istemediği şey, böyle bir anlayışın üstesinden gelinemeyen bir çok problemin ortaya çıkmasına neden olmasıdır. Her şeyden önce, böyle bir görüşü kabul etmek, Kur'an'a eksiklik izafe etmek demektir; bilimsel bilgiler, özü itibarıyla ne onun bilgisine bilgi katabilir ve ilahi bir kitap olduğunu ortaya koyabilir, ne de onun eksikliğini gösterebilir. Yani bilimsel gerçeklerden hareket ederek Kur'an'ın ilahi bir kitap olduğu veya oradaki mucizelerin doğruluğu ortaya konmadığı gibi ilahi bir kitap olmadığı da gösterilemez. Çünkü bilimin Kur'an'ı doğrulama veya yanlışlaşma gibi bir misyonu yoktur; onun tek görevi, bu evrenin ve içindeki somut olguların hangi ilkelere göre işlediğini tespit etmekten ibarettir.⁵⁸ Son tahlilde, bilimsel araştırmalar beşerî bir çabanın ürünüdür.

Kur'an'da yer alan mucizelerin bilimsel yorumunu yapanların temel tutumu ile mantıkçı pozitivistlerin din ve onun temel iddiaları karşısında takındıkları tutum arasında da büyük bir paralellik ve uyum göze çarpmaktadır. Batı düşünce tarihinde Viyana Çevresine bağlı mantıkçı pozitivistlerin bilimi, kendi özgün amacı dışında kullanarak dinin veya dini önermelerin doğruluğunu kanıtlamak için kullandıklarını ve sonuçta bunları anlamsız gördüklerini biliyoruz. Orada yapılan en büyük yanlış, dinin doğruluğunu ortaya koymak için bilimsel kriterlerin uygulanmış olmasıdır. Bilimin kendi alanı dışında kullanılması, bazı bilim

⁵⁵ Yusuf Mürüvve, "İzâfiyet Teorisi ve Kur'an İlkeleri", *İslam ve Çağdaş Bilim* (Çev. Recep Çalı), Aydın Matbaası, Ankara, 1979, s. 34 vd.

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. *Albert Einstein, İzâfiyet Teorisi*, (Çev. Gülen Aktaş), Say Yay., İstanbul 1998, (özellikle II. bölüm).

⁵⁷ Alastair I. Rae, *Quantum physics: illusion or reality?*, Cambridge University Press, Cambridge and New York, 1986, s. 48-63. Ayrıca bkz. Max Planck, *Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş*, (Çev. Yılmaz Öner), Spartaküs Yay., İstanbul, 1996, s. 146-160.

⁵⁸ Bilimin temel işlevi hakkında geniş bilgi için bkz. Sorley, a. g. m., s. 130.

adamı ve düşünürleri, din, ahlak, estetik ve sanat gibi disiplinlerin yok sayılması gibi son derece yanlış ve sıkıntılı bir sonuca götürmüştür.⁵⁹ Dikkat edilecek olursa, hem mantıkçı pozitivist bilim adamlarının hem de mucizelerin bilimsel yorumunu yaptığını iddia edenlerin dinin bazı temel iddialarını doğrulamak için aynı yöntemleri kullandıklarını görmekteyiz. Yani her iki kesimin mensupları da bilimi veya bilimsel kriterleri, dinin temel iddialarını doğrulamak ve açıklamak için kullanmakta ve bilimi bir anlamda dinin üstünde bir otorite olarak görmektedir. Nitekim, bu anlayışı ön plana çıkaranlara göre, modern bilim, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu ise başlı başına bir mucizedir.⁶⁰ (!) Bu savın bizi götüreceği açmaz, yer yüzündeki bütün insanların Kur'an'ın doğruluğuna ve hak söz olduğuna inanmaları gerektiğidir. Burada bir tercihten ya da iradeden değil de bir zorunluluktan bahsedildiğine göre, iman olgusu nasıl açıklanacaktır? Ya da bu durumda, insanın Kur'an'a ya da mucizelere özgür iradesine dayanarak iman etmesini⁶¹ nasıl açıklayacağız? Kur'an'ın ilahi bir kitap oluşunun ve mucizenin doğruluğunun temel dayanağı, nasıl oluyor da daima değişmeye ve gelişmeye açık olan beşerî bir çaba (bilim) olabiliyor? Burada bir çok soru ve sorunun olmasına karşın, gerekli, yeterli ve tutarlı cevaplar yoktur; öyle görünüyor ki, meseleye mucizenin bilimsel açıklamasını yaptığını iddia eden bu anlayış çerçevesinde kalındığı sürece olması da mümkün değildir.

Mucizenin bilimsel yorumcularının bir başka açmazı da bilimi ve bilimsel gelişmeleri nihâî gerçekler gibi görme eğilimine sahip olmalarıdır. Bu nedenle, "...çağın bilimlerinin izâfî kalmaya mahkum sonuçlarını nihâî sonuçlarmış gibi Kur'an tefsirlerine dayanak kılmak ... isabetli, temkinli ve de objektif bir tutum değildir."⁶² Bilimsel gelişmelerin ne kadar hızlı geliştiğini ve değiştiğini burada hatırlatmayı bile gerekli görmüyoruz. Çünkü bu gelişmelerin pratik bir sonucu olan teknoloji, günlük hayatımızın o denli içine girmiş ki, artık sıradan insanların bile bu gerçeği rahatlıkla fark edebildiğini söyleyebiliriz. Ancak dinde (İslam) de değişen şeyler vardır, değişmeyen şeyler vardır. Örneğin, Allah, Ahiret ve Nübüvvet gibi hususlar asla değişmez. Dindeki değişimler daha çok onun temel önermeleri hakkındaki yorumlardır; değişen dinin bizatihi özü değil, yorumudur. İslam düşünce tarihinde ortaya çıkmış olan çok sayıda Kelam, Tefsir, Tasavvuf ve İslam felsefesi ekollerini buna örnek gösterebiliriz. Ancak bilimsel değişmelerle dindeki değişimleri aynı şekilde algılamak ve yorumlamak oldukça yanlıştır. Çünkü bilim

⁵⁹ A. J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), İstanbul 1984, s. 110-112. Ancak mantıkçı pozitivism, bu katı tutumundan daha sonra vazgeçmiş ve bu konuda daha ılımlı bir anlayışı benimsemiştir. Geniş bilgi için bkz. William T. Blackstone, "Mantıkçı Pozitivism ve Din", (Çev. Celal Büyük-Tuncay İmamoglu), *tabula rasa*, sayı: 9, Isparta 2003, s. 135-146.

⁶⁰ Mürüvve, a. g. m., s. 34 vd.

⁶¹ Kur'an, imanın zorlamaya dayalı bir fenomen olmayıp bir irade meselesi olduğundan bahseder. Bkz. Bakara, 256; Yunus, 99; Câşiye, 21-22.

⁶² Özemre, a. g. m., s. 137.

hem özü itibariyle hem de bu öz etrafında geliştirilen yorum ve açıklamalar itibariyle değişmekte ve gelişmektedir. Dolayısıyla bilim bir bütün olarak değişmeye ve gelişmeye açık bir mahiyette olmasına rağmen, özü itibariyle dinde böyle bir değişme söz konusu değildir. O halde, bilimi ve bilimsel ilkeleri nihâî gerçekler gibi görmenin doğru olmadığı en büyük göstergesi, bilimin bilim tarihindeki seyirinin sürekli değiştiğine ve geliştiğine, özellikle de 20. yüzyıldaki dönüşümlere tanık olmamızdır.⁶³ Öyle görünüyor ki, mucizenin açıklamasını ve yorumunu bilime yaptırmanın veya dayandırmanın temelinde yatan etkenlerden birisi, bilimi ve bilimsel ilkeleri nihâî gerçekler gibi görme eğilimi olsa gerektir.

Bu durumda, bu tip olayların, bugünkü bilimsel bilgi ve bulgular çerçevesinde izah edilemeyeceğini söylemek din ve bilim hakkında belli düzeyde bilgi sahibi olan bir insan için gereksiz olur. Eğer biz mucizeleri, sıradan olaylar⁶⁴ veya bilimsel olgular gibi algılar ve bu şekilde açıklamaya kalkışırsak, o zaman onları sıradan olaylar durumuna düşürmüş, metafiziksel boyutunun ve özgün anlamının dışında kullanmış oluruz. Burada hemen bir soru akla gelmektedir: Acaba genel olarak dinî bir terminolojiyi (mucize) bilimsel bir terminoloji gibi görme hakkımız var mıdır? Böyle bir çaba makul ve meşru bir yaklaşım olarak görülebilir mi? Hemen belirtelim ki, mucize kavramı her şeyden önce bilimsel bir kavram değil, dini (Kur'anî) bir kavramdır. Bu yüzden, o, kendi bağlamı içinde makul ve meşru bir anlam kazanırken, bu çerçevenin dışında kullanıldığında ise özgül anlamını büsbütün kaybetmektedir. Başka bir deyişle, mucize bilimsel olgular gibi algılanmaya ve açıklanmaya çalışıldığında, iman objesi olmaktan çıkıp, bilgi objesine dönüşür. İman objesi derken, insanın kendi özgür iradesi ile kabul etmesi gereken Allah'ın varlığı-birliği, vahyin imkanı ve Nübüvvet gibi temel dini hükümler kastedilirken; bilgi objesi ile ise, daha çok tecrübe ve deney yoluyla ya da bilimsel olarak doğruluğu kanıtlanmış olgular kastedilmektedir. Dolayısıyla belki burada "inanma"dan değil de "bilgi"den veya "bilme"den söz etmek daha doğru olsa gerektir. Hal böyle olunca, herkesin mucizenin varlığını kabul etmekten başka seçeneği olmaz. Bu durumda da mucizeden ve onun gayba iman konusunda oynadığı temel rolden bahsedilemez. Böylece, iman objesini, bilgi objesi gibi gö-

⁶³ Bu gerçeği görmek için modern bilimin temel dinamiğini oluşturan genel izâfiyet ve kuantum teorilerinin doğurduğu sonuçlara bakmak bile yeterli olacaktır. Geniş bilgi için bkz. Paul Davies, "The New physics: a synthesis", *The New Physics*, Ed. Paul Davies, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s. 1-4. Klasik bilim ve evren anlayışından, değişen, genişleyen ve indeterminist evren ve bilim anlayışına nasıl geçildiğini görmek için bkz. Hawking, Stephen W., "The Edge of Spacetime," *The New Physics*, Ed. Paul Davies, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s. 61 vd.; Fred Alan Wolf, *The Parallel Universes*, Touchstone Book, New York, 1990, s. 19.

⁶⁴ Hz. İbrahim'in ateşte yanmaması mucizesini, Muhammed Esed, *Meal-Tefsir*'inde sıra dışı bir olay olarak değil de, sıradan ve doğal bir hadise olarak yorumlamaktadır. Ona göre, "Kur'an'ın hiçbir yerinde Hz. İbrahim'in fiilen ve maddi varlığıyla ateşe atıldığı, mucizevi bir biçimde ateşin içinde yanmadan tutulduğu ifade edilmemektedir." Bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, (Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 1999, II, s. 656-657.

ren bir yaklaşım, gabya imanı zedeler.⁶⁵ Kaldı ki, bu zamana kadar hiçbir mûcizenin varlığı bilimsel olarak ortaya konamamış ve doğrulanamamıştır, zaten böyle bir şeyin olmasına da imkan yoktur.

Bazı Kur'an yorumcularına göre, "Kur'an'ı Kerim'de öyle ayetler vardır ki, eski alim ve tefsircilerin gösterdikleri bütün gayretlere rağmen, ayeti kerimeler inandırıcı bir açıklığa kavuşturulamadı. Ama bugünkü modern bilimler yardımıyla bu ayetler daha iyi anlaşılmaktadır."⁶⁶ Yukarıda da değinildiği üzere, bunlardan bir kısmı, kendine doğrudan doğruya mucizeleri konu edinen ayetlerdir. Din-bilim veya mucize-bilim ilişkisi açısından düşünüldüğünde bu savın, kendi içinde çok önemli bir paradoksu barındırdığı ilk planda göze çarpmaktadır. Bunlardan birisine göre bazı ayetlerin veya mucizelerin açık ve doyurucu bir tarzda anlaşılması ve yorumlanması bilimsel gelişmelere bağlanmıştır. Eğer bilimsel gelişmeler belli bir durgunluk dönemi geçirmiş olsa ya da ulaşması gereken son noktaya ulaşmış olsa, öyle anlaşılıyor ki, bazı ayetler (mucizeler) belli bir dönem içinde ya da hiçbir zaman ikna edici bir açıklamaya kavuşamayacaktır. Diğer ve daha da önemlisi, Hz. Muhammed'in sözü edilen ve anlaşılması zor olan ayetlerin açık, anlaşılabilir ve ikna edici açıklamasını yapamamış olduğudur. Çünkü Peygamber zamanında modern bilim olmadığına ve onun buna ilişkin bir şey bilmediğine göre, o, bu ayetleri nasıl açıklayabilecekti? Kur'an'ı doğrudan doğruya vahyin kendisine tebliğ edildiği bir Peygamber iyi bilmeyecekti de kim bilecekti?

Bir başka sıkıntı da şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: "Kur'an'ı kainat kanunlarına zıt düşecek şekilde anlamaya çalışmak, Kur'an'ın amacına aykırı olur. Mûcizeleri de bu esasa göre anlamak doğru olur."⁶⁷ Bu anlayışa göre, Kur'an'da takdim edilen bütün mûcizeler, evrendeki bilimsel yasalara göre işlediğinden dolayı onları bu yasalara uygun olarak açıklamak ve yorumlamak gerekir.(!) Mucizelerin evrendeki yasalara göre anlaşılması ve yorumlanması, mucizenin fiziksel yasaları aşan bir boyuta sahip olması nedeniyle hem onun genel tanımına hem de bilime dolayısıyla bilimsel yasalara da ters düşmektedir. Bu tür sıkıntılı anlayışların temelinde biraz da Batıda meydana gelen düşünsel ve bilimsel gelişmeler karşısında duyulan eziklik ve aşağılık kompleksi yatıyor olsa gerektir. Burada mucize (ayet) gibi önemli bir Kur'an terimin olabildiğince basite irca edilmesinin ve aklileştirilmesinin ne kadar gereksiz ve boş bir uğraş olduğu, bunun inanan insanı bir yere götürmeyeceği ortadadır.

Kur'an'ı bilimsel bir kitap gibi görme zaafı da din-bilim ilişkisi bağlamında ya da mucize konusunda birçok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Nitekim, bu anlayışı savunanlara göre, "Kur'an okunup üzerinde düşünüldüğünde; O'nda birçok ilmî gerçeklerin, birçok tabiat kanunlarının formül halinde sunul-

⁶⁵ Bkz. Meryem, 19/21; Bakara, 2/50.

⁶⁶ Atay, a. g. m., s. 14; Ayrıca bkz. Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, Marifet Yay., İstanbul 1997, s. 36.

⁶⁷ Atay, a. g. m., s. 9.

duğu; asla müspet bilimin verileriyle çelişkili olmadığı görülecek, mucize oluşu daha iyi anlaşılacaktır.⁶⁸ Burada Kur'an'ın mucize oluşu, onun bilimsel gerçeklerle uyumlu olmasına bağlanmıştır; aslında bu iktibasta bize anlatılmak istenen şey, Kur'an'ın mucize oluşu olmasına rağmen, burada öncelenen şeyin bilim olması paradoksal bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, paradoksun temel nedeni, iyice düşünüp taşınmadan, din ve bilim hakkında yeterli bilgi ve malumat sahibi olmadan dile getirilen basma kalıp sözler ve yazılıp çizilenlerdir. Bir başka paradoks da din (Kur'an)-bilim gibi konuları ele alan çalışmalarda sürekli 'Kur'an, bir bilim ve felsefe kitabı değildir'⁶⁹ söyleminin tekrarlanmasına ve vurgulanmasına rağmen, orada pek çok bilimsel gerçeklerin olduğunu dile getirerek yaşanmaktadır.

Mucizelerin bilimsel açılımını yapmaya çalışan savın bizi götürdüğü bir başka önemli sorun da, din-bilim (mucize-bilim) çatışmasıdır. Bilindiği gibi, İslam dünyasında ciddi bir din-bilim kavgası yaşanmamasına rağmen, Hıristiyan Batı'da bu çatışmaların özellikle mucizeler konusunda ön plana çıktığı görülmektedir. Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın şahsiyeti etrafında oluşturulmuş bir din olduğu için Kilise'ye göre, onun ulûhiyetini kabul etmeyen bir kimse kesinlikle Hıristiyan olamaz.⁷⁰ Bu noktada gerilime neden olan şey, Hz. İsa'nın doğumu, çarmıha gerilmesi, tekrar dirilmesi ve semaya yükselmesi gibi pek çok hadisenin Hıristiyanlıkta mucize olarak kabul edilmesidir.⁷¹ Burada bu konuya değinmemizin temel nedeni, yukarıdaki örneklerde de açıkça görüldüğü gibi, Kur'an'daki mucizeleri yorumlarken ve bu konuda yazıp çizerken, din-bilim/mucize-bilim ilişkisi noktasında bir gerilimin ortaya çıkmasına zemin hazırlayanları, benzer hatalardan kaçınmaları konusunda uyarmak, bu ve buna benzer konularda olabildiğince dikkatli ve duyarlı olmaya çağırmaktır. Genel olarak, gerçekte böyle bir şeyin varlığından söz edilmemekle birlikte, yine de bu konuda bir sıkıntı olursa, bunun temel nedeni, Kur'an'da yer alan mucizeler değil, aksine bunları buraya kadar tespit etmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı açıklamaya çalışan yorumculardır.

Mucizenin bilimsel açıklama ve yorumu yapılırken ortaya çıkan durumu şu örnekle çok daha açık ve anlaşılabilir hale getirmek mümkündür. "Öyle bir oyun düşünün ki, orada taraflar satranç tahtası ve satranç taşları ile dama oynamakta olsun, ve kendilerine, 'ne oynuyorsunuz' diye sorulduğunda: 'Satranç oynuyoruz' desinler!... Satranç taşları ile dama oynayabilirsiniz, ancak 'şah' artık şah olmaktan çıkmış, ve taşların önemlilik sırası tamamen değer değiştirmiştir. Dama taşları ile satranç oynayabilirsiniz, ancak o zaman şah ve fili birbiriyle ka-

⁶⁸ Özbek, a. g. m., s. 228.

⁶⁹ Bkz. M. M. Şerif, "Kur'an'ın Felsefi Öğretileri", (Çev. Mustafa Armağan), *İslam Düşüncesi Tarihi*, (ed. M. M. Şerif), İnsan Yay., İstanbul, 1990, cilt. 1, s. 163; Alparslan Açıkgenç, "İslâmî Bilim ve Felsefe Anlayışı," *İslâmî Araştırmalar*, c.4, Sayı:3, Ankara, 1990, s. 179.

⁷⁰ Geniş bilgi için bkz. Aydın, a. g. e., s. 264 vd.

⁷¹ Örnek olarak bkz. Matta 12: 22-27; Luka 4: 38-39; Markos 3: 20-22.

rıştırmak ne kadar kolaydır!⁷² Mucizenin bilimsel olduğu iddia edilen sunumu da tıpkı böyle bir satranç oyununda şah ile filin yer değiştirmesi ve birbirine karıştırılmasına benzemektedir. Çünkü orada da mucize (ayet) ve bilim kendi özgül alanlarının dışında ve kendi bağlamlarından kopararak kullanılmış, neyin mucize, neyin bilim olduğu belirsizleşmiş ve birbirine karıştırılmıştır. Bu noktada, genel olarak, din ve bilimin, konu, amaç ve metodoloji bakımından birbirinden farklı iki alan olduğunun hatırlatılması yararlı, hatta zorunlu gözükmektedir.

Mucizenin bu evrendeki fiziksel yasaları ve düzeni anlatmak için kullanılan tanımı ile evrendeki yasaları aşan bir olgu olarak anlaşılması bizi paradoksal bir durumla karşı karşıya getirmez mi? Günlük yaşamda meydana gelen sıra dışı hadiseler, ister istemez insanı onların fiziksel bir süreç içinde mi yoksa bu süreci de aşan daha farklı bir boyutta mı vuku bulup bulmadıklarını düşündürmektedir. Bu da bizi bu tip olayların doğal olarak bilim ve mucize ile bir ilişkisinin olup olmadığı sorusuna götürmektedir. Sözgelisi, bir uçak kazasında 200 kişiden bir kişinin sağ olarak kurtulması bazılarına göre bir mucize⁷³, bazılarına göre ise, bir şanstır. Daha doğrusu, böyle bir olayı bazı insanlar Tanrı'nın yapıp etmesine bağlarken, bazıları da bunu şansa ya da rastlantıya bağlamaktadır. İkinci yaklaşım, olayı, pozitivist ve naturalist bir zeminde ele almaktadır; bu yaklaşımla, mucizelerin bilimsel izahını yapmaya çalışan ve metafizik olguları fizikî olgulara indirgeyenlerin temel tutumu arasında çok ciddi bir farklılık yok gibidir. Çünkü her iki yaklaşım da "sıra dışı" ya da "olağanüstü" olayları, "olağan" bir düzlemde ele almaya çalışmaktadır. Peki bu tip olaylar, gerçekten bir mucize midir? Orada bir kişiyi kurtarmak için Tanrı fiziksel yasaları ihlal mi etmektedir? Yahut bu tip olayları gerçekleştirmekle Tanrı neyi amaçlamaktadır?

Fizikçi ve teolog olan Paul Davies'e göre, "Sıra dışı olayların bu 'koruyucu melek' yorumu, doğal yasaların açıkça ihlâlinden tamamen farklı bir kategoriye aittir. Hiç kimse bir uçak kazasından kurtulmanın fiziğin yasalarının ertelenmesine yol açtığını iddia edemez."⁷⁴ Ancak denizin ikiye yarılması, Hz. İbrahim'in ateşte yanmaması ve Hz. İsa'nın ölümü diriltmesi gibi olağan dışı hadiseler, fiziksel süreçlere uymayan ve onların dışında vuku bulan fizik ötesi olaylar olarak, uçak kazasından çok daha farklı bir kategoriye göstermektedir. Mucizede olup bitenler şeyler, fiziksel yasaların üstünde meydana gelirken, bu tip olaylarda ise, durum daha farklı bir platformda, bir bakıma evrensel yasalar ya da fiziksel bir süreç çerçevesinde cereyan etmektedir. Ayrıca herhangi bir mucize sürekli yinelenmez, oysa bu zamana kadar yukarıdaki örnekte olduğu gibi pek çok uçak kazası meydana gelmiştir ve bu durum, bundan sonra da devam edecektir. Bu tip hadiseler, bizi bir yönüyle de kaza ve kader konusuna götürmektedir, ancak burada

⁷² Şakir Kocabaş, *İfadelerin Gramatik Ayrımı*, Küre Yay., İstanbul 2002, s. 87.

⁷³ Davies, a. g. e., s. 362.

⁷⁴ Davies, a. g. e., s. 362.

bu mesele konumuzun dışında kalmaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi, mucize kavramı Kur'an'da hem olağan dışı hadiselerin hem de evrendeki hassas düzenin ve ondan hareketle ortaya konan fiziksel yasaların varlığını anlattığına göre, hem mucize hem de bilim iki farklı alanı ifade ettiği, bilimsel bir olgu gibi görülmediği, indirgemeci bir tutum takınılmadığı sürece, onun olağan ve olağüstü anlamları arasında herhangi bir çelişki yaşanmaz. Dolayısıyla mucize, bu evrendeki düzeni dile getiren ve onu aşan bir mahiyete sahip olmakla birlikte, o, teolojik ya da metafiziksel bir amaçsallık gütmektedir. Yoksa o, bize bilimsel bir bilgi vermek gibi kendi amacına ve özüne ters bir işlevselliği ön planda tutmak durumunda değildir.

Buraya kadar üzerinde durduğumuz ve eleştiri konusu ettiğimiz mucizenin bilimsel yorumunu yaptığını ileri sürenlerin savlarının karşı karşıya kaldıkları temel sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

I-Linguistik problemler: Nübüvvetle birlikte anlam kazanan ve bir Kur'an terimi olan ayet/mucize, bilimsel terimlerle birbirine karıştırılmış ve sahip olduğu özgül anlamından soyutlanarak basite indirgenmiştir.

II-Bilimsel ve dini problemler: Mucizenin asıl amacının, bilimsel fenomenleri açıklamak ve bunlardan genel ilkeler çıkarmak olmadığı, aksine ilahi hedefleri gözetmek olduğu göz ardı edilerek, mucize ve bilim konu, amaç ve yöntem bakımından birbirine karıştırılmıştır. Başka bir deyişle, mucize veya başka bir konu ele alınırken, din ve bilimin, sınırı ve alanı, göz ardı edilerek geliş güzel açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

III-Epistemolojik problemler: Mucize ve bilim hakkında gerekli ve yeterli bilgi ve donanımdan yoksun olmanın yanında, söz konusu hususlarda yanlış ve eksik bilgi sahibi olmaktır.

IV-Mantıksal problemler: Mantıksal düşünme süreci doğrultusunda düşünüldüğünde, genellikle mucize ve bilim hakkında kullanılan önermesel ifadelerin, bırakın sağduyulu bir insanı, iddia sahiplerinin öngördüğü hedeflere götürmesini; tam tersine bir çıkarımsal sonuca iletmektedir. Burada hedeflenenden çok daha farklı, hatta onlara ters bir mantıksal çıkarım söz konusudur.

Mucizenin "bilimsel açıklama"sı savı bağlamında ortaya çıkan bu sorunların, genelde, ayrı ve bağımsız sorunlar olarak değil de, daha çok birbirine bağlı, ilişkili ve iç içe geçmiş sorunlar olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu savın, neden olduğu bir problem, başka problem(ler)i de beraberinde getirebilmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, mucizenin, evrendeki makro ve mikro ölçeklerdeki düzenin ve buna dayalı fiziksel yasaların varlığının bir ifadesi olarak takdim edilmesi, mucizenin/ayetin özgün anlamına ve Kur'an'ın ruhuna oldukça uygundur. Çünkü Kur'an'a göre, "insanın görerek, hakkında teemmül ve tefekkürde bulunarak ima-

na gitmesini sağlayan, âlemdaki bu 'âyetler' dir. İnsan tabiattaki nizama (her şeyin düzen içinde olup gittiğine) bakarak yolunu açmaya çalışmalıdır. Söz konusu düzene ters düşen olayların Allah tarafından ortaya konmasını bekleyerek değil.⁷⁵ Kaldı ki, artık bundan sonra Kur'an'da dile getirildiği şekliyle herhangi bir mucize gerçekleşmeyeceğine göre⁷⁶ insanın inanca giden bir yol bulmak için böyle bir beklenti içine girmesi anlamsız bir çaba olur. Bundan sonra onun yolunu aydınlatacak olan tek şey, Kur'an'ı Kerim ve onun işaret ettiği evren (deki düzen) ve içindeki ayetlerdir.

Bu evrendeki düzenin mucize olarak nitelendirilmesi herhangi bir soruna neden olmazken; Kur'an'da örnekleri sunulan ve olağanüstü olarak nitelendirilen hadiselerin ya da mucizenin tabiat kanunlarını aşan boyutunun aklîleştirilmesi, sıradan ve indirgemeci bir yaklaşımla açıklanması ve yorumlanması, (nasıl olursa) bilimsel yorumunun yapılmaya çalışılması, üstesinden gelinemeyecek bir çok dini, felsefi, mantıksal, bilimsel ve epistemolojik problemlerin çıkmasına neden olabilmektedir. Bu yüzden, böyle bir yaklaşım, ne din ne de bilim adına, hiçbir şekilde kabul edilemez ve savunulamaz. Son çözümlemede, Kur'an'ın ilahi bir kitap olduğunun ve mûcizelerin doğruluğunun göstergesi, orada varolduğu iddia edilen bilimsel gerçekler değildir; aksine onun bizzat Allah tarafından gönderilmiş bir kitap olması, bunun için yeterli bir sebeptir. Kaldı ki, "mûcize hemen hemen hiçbir kavmi doğru yola getirmemiştir. Mûcizeden sonra daima felaket gelmiş ve insanlar helak olmuştur. İnsan önce mûcize istiyor, sonra da mûcize bir bakıma istediklerini ortaya koymasına rağmen iman etmiyor. O halde, *iman ayrı şeydir; bilimsel hakikatlerin bilâ kayd-u şart ortaya konması ayrı şeydir.*"⁷⁷

⁷⁵ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 273, vurgu bize ait.

⁷⁶ Hz. Muhammed, önceki peygamberler gibi mucize göstermemiştir, bunun nedeni, şu ayette çok açık bir şekilde dile getirilmiştir: "Bizi bu mucizeleri göndermekten alıkoyan, öncekilerin onları yalanlamış olmasından başka bir şey değildir." (İsra, 59). Peygamberin gösterdiği iddia edilen mucizelerden birisi "Aynın Yarılması" hadisesidir. Ancak bu rivayetlerin, Kur'an'la açıkça çeliştiği görülmektedir. Bu konudaki tartışmalar ve referanslar hakkında geniş bilgi için bkz. Kirbaşoğlu, a. g. e., s. 341 vd.

⁷⁷ Mehmet Aydın, "Tartışma-Görüşler", *Bilgi, Bilim ve İslam*, (Derleyen: Sabri Orman-İsmail Kurt), İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları (içinde), İstanbul, 1987, s. 101, vurgu bize ait; Ayrıca bkz. Araf, 7/132-133; Ankebut, 29/50-51; Bakara, 2/118, 145, 248.